

Magdalena Ujma
(Uniwersytet Opolski)*

SPUŚCIZNA POJEZUICKA W ZASOBACH CENTRALNEGO PAŃSTWOWEGO ARCHIWUM HISTORYCZNEGO WE LWOWIE**

Streszczenie. W zasobach Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie źródła odnoszące się do jezuitów dotyczą różnych części Galicji, a w niektórych przypadkach także terenów poza jej granicami. Większość jednostek archiwalnych zawierających dokumenty z okresu kasat zakonu nie jest powszechnie znana, a niektóre z nich prawdopodobnie nigdy nie były wykorzystywane. Zaprezentowane w artykule dokumenty mogą zainteresować historyków sztuki, a także historyków kultury materialnej lub historyków medycyny. Część z nich może okazać się przydatna także w badaniach nad przed- i pokasatowym stanem posiadania jezuitów w zaborze austriackim i poza jego granicami. Szeroki zakres chronologiczny i bogactwo tego materiału prowadzą do wniosku, że dobrze odzwierciedla on kolejne etapy historii jezuitów po rozwiązaniu zakonu w 1773 r. Wiele dokumentów dotyczy też okresu po jego przywróceniu w 1814 r. Jego delegalizacja w 1848 r. i droga do zniesienia jezuitów w 1853 r. są dobrze udokumentowane. Zachowane zasoby nie muszą być oczywiście w pełni niezawodne. Mogą również nie odzwierciedlać faktycznego stanu posiadania w okresie przed rozwiązaniem. Ważne jest to, że pozwalają przynajmniej na częściową rekonstrukcję wyposażenia kościołów, kolegiów, aptek lub klasztorów. Dokumenty te zawierają również listy mnichów i dyskusję na temat zapewnienia im środków utrzymania. Dzięki nim otrzymujemy także przestrzenny obraz ewolucji działek pojezuickich, stopniowo łączących się z modernizowanym w XIX w. organizmem miejskim.

Słowa kluczowe: Jezuiści, Lwów, kasaty, klasztory.

Lwów był miejscem aktywnej, religijnej i edukacyjnej działalności Towarzystwa Jezusowego. Z miastem nad Pełtwią wiąże się wiele znanych nazwisk, między innymi urodzonego tutaj polskiego orientalisty, kartografa, przyrodnika i misjonarza w Chinach Michała Piotra Boyma¹, a także pisarza,

* Uniwersytet Opolski, Instytut Historii, Katedra Historii Nowożytnej, e-mail: magdau.opole@interia.pl.

** Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Scientific work financed by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the „National Programme for the Development of Humanities” in the years 2012–2016.

¹ Zob. m.in. E. Kajdański, *Michał Boym – ostatni wysłannik dynastii Ming*, Warszawa 1988; idem, *Michał Boym – Ambasador Państwa Środka*, Warszawa 1999.

kaznodziei i wykładowcy Kaspra Družbickiego². Superiorem domu jezuitów we Lwowie, a zarazem pisarzem, teologiem i królewskim kaznodzieją był słynny Marcin Laterna³. Ormiańskim pochodzeniem odznaczał się lwowianin, filozof i pisarz oświeceniowy, Grzegorz Piramowicz⁴. Zasoby Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie (dalej: CPAH-Lw.) składają się jednak ze źródeł związanych z różnymi częściami Galicji, dzięki czemu badacz zyskuje sposobność prześledzenia działalności jezuitów w niemal całym zaborze austriackim, a w niektórych przypadkach także poza jego granicami.

Bibliografia omawiająca sytuację jezuitów w drugiej połowie XVIII i w pierwszej połowie XIX w. obfituje zarówno w nadal cenne, choć starsze już pozycje, jak i w nowe w istotny sposób poszerzające naszą wiedzę na temat kasat i konfiskat majątku zakonu. Dzieje jezuitów, w tym również jezuitów galicyjskich, pozostawały w kręgu zainteresowań Stanisława Załęskiego SJ, który poświęcił dużo uwagi działalności tego zakonu w dawnej Polsce⁵. Nie zamieścił on jednak w poświęconej jezuitom obszernej monografii szczegółowych danych na temat wykorzystanych przez siebie rękopisów przechowywanych w Archiwum Miejskim Lwowa, a także w bibliotece uniwersyteckiej i lwowskim Ossolineum. Praca ta jest zresztą szeroko zakrojoną syntezą, co musiało się wiązać z selekcją materiału źródłowego. Spod pióra Załęskiego wyszła również monografia kościoła św. Piotra i Pawła we Lwowie⁶ oraz monografia kolegium jezuickiego w Stanisławowie⁷. Na początku XX w. została wydana drukiem biografia św. Stanisława Kostki autorstwa Jana Sygańskiego, w której został uwzględniony również wątek lwowskich jezuitów⁸. W nowszej literaturze przedmiotu wyróżnia się praca Stanisława Obirka poświęcona historii jezuitów począwszy od schyłku panowania Zygmunta Augusta, aż do abdykacji Jana Kazimierza⁹. Warto także zwrócić uwagę między innymi na opracowanie Grzegorza Łuszczaka poświęcone nauczycielom i wychowawcom jezuickich szkół lwowskich w dobie Rzeczypospolitej przedrozbiorowej¹⁰. Książka poświęcona Akademii Połockiej

² *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy (1564–1995)*, oprac. L. Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków 1996.

³ S. Cieślak, *Marcin Laterna SJ (1552–598). Działacz kontrreformacyjny*, Kraków 2003.

⁴ *Grzegorz Piramowicz i jego epoka*, red. K.A. Boreczek i A.A. Witusik, Kurów 2001.

⁵ S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 1–5, Kraków 1900–1906; idem, *OO. Jezuici we Lwowie*, Lwów 1880.

⁶ Idem, *Kościół oo. Jezuitów we Lwowie pod wezwaniem śś. Apostołów Piotra i Pawła*, Lwów 1879, s. 19.

⁷ Idem, *Kolegium jezuickie w Stanisławowie. Szkic historyczny*, Nowy Sącz 1896.

⁸ J. Sygański, *Święty Stanisław Kostka*, Lwów 1906.

⁹ S. Obirek, *Jezuici w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1564–1668: działalność religijna, społeczno-kulturalna i polityczna*, Kraków 1996.

¹⁰ G. Łuszczak, *Nauczyciele i wychowawcy szkół jezuickich we Lwowie 1608–1773*, Kraków 2010.

znacznie ułatwia natomiast identyfikację nazwisk spornych, pojawiających się w kasacyjnych spisach osobowych¹¹.

Znacznie nowszą pozycją jest anglojęzyczna praca Stanisława Obirka omawiająca dzieje jezuitów w Polsce i w Europie wschodniej¹². Praca Marka Inglota poświęcona położeniu zakonu w Rosji – tak istotna z uwagi na problem jezuitów napływających do Galicji z Białorusi – omawia to zagadnienie jedynie do 1820 r.¹³ Bolesław Kumor – autor artykułu omawiającego wątek powrotu jezuitów na teren Galicji po 1820 r. – umieścił swoje rozważania na tle ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej, ale przyjęte przez niego ramy chronologiczne uwzględniają jedynie okres niespełna 10 lat¹⁴. Wydarzenia krytycznego dla zakonu roku 1820, w oparciu o pamiętnik Jana Galicza, omówiła także Agata Demkowicz¹⁵. Dłuższy okres przyjął za to Władysław Chotkowski analizując wydarzenia z lat 1820–1848 związane z powrotem jezuitów do Galicji i kasatą ich majątku w czasie Wiosny Ludów¹⁶.

Autorzy wspomnianej już wyżej encyklopedii poświęconej jezuitom korzystali z zasobów Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, które zgromadziło reprodukowane źródła z archiwów europejskich. Nie uwzględnili natomiast w bibliografii zbiorów przechowywanych w CPAH-Lw. Można zatem spróbować poddać weryfikacji wnioski o definitywnym zaginięciu większości materiałów archiwalnych, w tym także lustracji kolegiów¹⁷. Zdecydowana większość jednostek archiwalnych przechowywanych w CPAH-Lw. – zawierających dokumenty z okresu kasat – nie jest szerzej znana. W monografii kolegium jezuickiego w Jarosławiu nie zostały wykorzystane źródła lwowskie¹⁸. Z kolei, przypominając miejsca przechowywania dokumentów związanych z działalnością jezuitów, Henryka Kramarz nie wymieniła zasobów CPAH-Lw. podkreślając zarazem znaczenie źródeł znajdujących się m.in. w Archiwum Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie i w Bibliotece Ukraińskiej Akademii Nauk im. W. Stefanyka we Lwowie¹⁹.

¹¹ *Materyaly do dziejów Akademii Połockiej i szkół od niej zależnych*, zebrał L.G., Kraków 1905.

¹² S. Obirek, *Jesuits in Poland and Eastern Europe*, [w:] *!e Cambridge Companion to the Jesuits*, red. T. Worcester, Cambridge 2008.

¹³ Инглот М. SJ, *Общество Иисуса в Российской Империи (1772–1820 гг.), его роль в повсеместном восстановлении Ордена во всем мире*, Moskwa 2004.

¹⁴ B. Kumor, *Powrót jezuitów do Galicji*, „Folia Historica Cracoviensia” 1994, vol. 2.

¹⁵ A. Demkowicz, *Wypędzenie jezuitów z Imperium Rosyjskiego na podstawie fragmentów Wygnańca z Białej Rusi Jana Galicza*, „Tematy i Konteksty” 2012, R. 2(7).

¹⁶ W. Chotkowski, *Powrót i ponowne zniesienie jezuitów w Galicji 1820–1848 na podstawie archiwaliów rządowych*, Warszawa 1904.

¹⁷ Część materiałów na temat kasaty zakonu jezuitów znajduje się w zbiorach Archiwum Nuncjatury Warszawskiej.

¹⁸ K. Leń SJ, *Jezuickie kolegium św. Jana w Jarosławiu 1573–1773*, Kraków 2000.

¹⁹ H. Kramarz, *Jezuici we Lwowie na przestrzeni wieków (zarys faktografii i perspektywy badawcze)*, [w:] *Jezuici a kultura Polska*, Kraków 1993, s. 158.

Możliwość dokonania porównań szczegółów ujętych w spisach zakonników daje monografia L. Grzebieńa poświęcona konwiktwi jezuickiemu we Lwowie²⁰. Autor wykorzystał wykaz przechowywany w Archiwum Prowincji Małopolskiej. Odszukany przeze mnie spis przechowywany w CPAH-Lw. czyni wrażenie starannego, choć ma on pewne braki. Nie jest w nim na przykład wymieniony Jan Chrzyciel Frazelin, choć był on związany z konwiktem lwowskim od 1842 r. Nie ma go także w wykazie dotyczącym kolegium tarnopolskiego, choć wiadomo, że pracował tu od 1839 r.²¹

Mimo pewnych niedostatków dokumenty przechowywane w CPAH-Lw. wiele wnoszą do naszej wiedzy o jezuitach. Zaslужują na uwagę w równej mierze historyków sztuki, jak i badaczy zajmujących się kulturą materialną lub dziejami medycyny. Część zasobów najważniejszego lwowskiego archiwum jest również przydatna w badaniach nad przed- i pokasatowym stanem posiadania jezuitów w Galicji i poza jej granicami. W CPAH – Lw. przechowywanych jest wiele dokumentów pozwalających bliżej poznać nie tylko okres po kasacie zakonu jezuitów w 1773 r., ale i jego późniejsze, burzliwe dzieje. Są one zgromadzone w fondzie (zespolu) znanym jako „Namiestnictwo Galicyjskie” (nr 146)²². W zbiorze tym znajdują się rozporządzenia, protokoły i supliki z lat 1847–1849. Mają one związek nie tylko z wprowadzaniem w życie samej kasaty, ale także z jednym z jej bezpośrednich skutków – koniecznością zadecydowania o środkach utrzymania dla jezuitów chorych i będących w podeszłym wieku. Korespondencja w tej sprawie była prowadzona w latach 1848–1853²³. Częścią wspomnianego tu zespołu archiwalnego są także listy członków Towarzystwa Jezusowego pozwalające ocenić liczbę, wiek i pochodzenie jezuitów przebywających w Galicji w chwili kasaty 1848 r. Uwagę zwraca jedyny wydany w 1848 r. drukiem katalog²⁴, ale najbardziej kompleksowy charakter ma rękopiśmienny spis jezuitów sporządzony w tym samym roku²⁵.

W zbiorach CPAH-Lw. łatwo zauważyć bogaty zbiór planów różnych klasztorów, przede wszystkim katolickich. Kolekcja ta nie jest związana wyłącznie z Galicją, choć większość szkiców dotyczy właśnie jej terenu, a przede wszystkim obszaru Lwowa. Plany kościołów jezuickich, kolegiów, konwiktów i terenów

²⁰ L. Grzebień, *Konwikt szlachecki we Lwowie w l. 1842–1848*, [w:] *Jezuicka ars educandi. Prace ofiarowane Księdzu Profesorowi Ludwikowi Piechnikowi SJ*, red. M. Wolańczyk i S. Obirek SJ, Kraków 1995.

²¹ S. Cieślak, *Działalność społeczno-kulturalna jezuitów galicyjskich w stowarzyszeniach katolickich 1856–1914*, Kraków 2013, s. 50.

²² Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie [dalej: CPAH-Lw.], fond [dalej: f.] 146, opis [dalej: op.] 7, nr 2671.

²³ *Ibidem*, op. 66, nr 2011–2013.

²⁴ „Typis instituti staurupigiani”, CPAH-Lw., f. 146, op. 66, nr 2011.

²⁵ CPAH-Lw., f. 146, op. 7, nr 2671. W CPAH-Lw. znajdują się ponadto rękopiśmienne listy nazwisk członków zakonu z lat 1835, 1836 i 1855 r. (*ibidem*, nr 2010 i 2016).

należących do zakonu powstawały w związku z kasatami, a następnie przystosowywaniem pojezuickiego majątku do nowych funkcji. Wyjątkiem jest kopia szkicu topograficznego z 1691 r., z pewnością przydatnego w czasach pierwszej kasaty, ponieważ prezentuje on szczegółowy obraz obszaru stopniowo zajmowanego przez jezuitów.

Kolekcja planów została rozmieszczona przez archiwistów przede wszystkim w dwóch zespołach. Pierwszym z nich jest fond nr 742, znany jako „Kolekcja map i planów”, obejmujący zbiór źródeł tego typu z lat 1775–1952. Początkowo były to plany wykonane w latach osiemdziesiątych XVIII w. w związku z porządkowaniem centralnej części miasta Lwowa, a po kasatach z przebudowywaniem klasztorów na szkoły, szpitale, wojskowe koszary, sądy i więzienia. Obecny inwentarz tego zespołu został wprawdzie udostępniony dopiero w 1984 r., ale u jego podstawy znajdują się plany uporządkowane już w 1787 r. Miało to związku z powstaniem Archiwum Miejskiego przy lwowskim Magistracie. Dopiero w 1937 r. kolekcja została przejęta przez Archiwum Akt Dawnych we Lwowie i to właśnie do jego zasobów wpływały plany i mapy powstałe w XIX w. Reorganizacji zbiorów, czyli inwentaryzacji i opracowywaniu na nowo zasobów archiwalnych, towarzyszyło wyłączenie planów z dotychczasowych zespołów i przesunięcie ich do fondu nr 742. Praca ta została wykonana dość starannie, choć do dzisiaj jeszcze można odnaleźć przeoczone egzemplarze w aktach kasacyjnych. Dokumenty związane z klasztorami znajdują się w dziale XI znanym jako „Obiekty pamiątkowe kultu i architektury”, w którym część 3 zawiera plany różnych klasztorów.

Drugim z zespołów stworzonych w celu uporządkowania kolekcji planów jest fond nr 726, czyli „Zbiór planów szkół, cerkwi, szpitali, więzień oraz innych budynków państwowych i prywatnych na terenie Galicji”. Powstał on w Archiwum Państwowym we Lwowie. Rdzeniem tej kolekcji są plany powstałe w latach osiemdziesiątych XVIII w., również w związku z porządkowaniem centrum miasta oraz przebudową poklasztornych budynków. Z upływem lat zespół ten uzupełniono planami pochodzącymi z innych archiwów, natomiast opisano w 1918 r.

Wymienione wyżej fondy były już penetrowane przez autorów serii książek poświęconych kościołom i klasztorom rzymskokatolickim we Lwowie i w dawnym województwie ruskim²⁶. Oryginalnych planów pochodzących z tych ważnych zespołów reprodukowanych jest w pracy niewiele, natomiast znalazło się tutaj miejsce dla planów kościoła i kolegium jezuickiego z lat 1632 i 1647, a także dla planu tych budynków pochodzącego z końca XVIII w. i dwóch planów z drugiej połowy XIX i początku XX w. Dostępny, bogaty materiał archiwalny zachęca zatem do podjęcia próby edycji tych źródeł. Jest to celowe tym bardziej, że poza sferą zainteresowania historyków sztuki pozostaje kilka pięk-

²⁶ *Kościół i klasztor Lwowa z okresu przedrozbiorowego*, cz. 20(2), oprac. A. Betlej, M. Biernat, M. Kurzej, J.K. Ostrowski, Kraków 2012.

nych i szczegółowych szkiców terenu folwarku jezuickiego zwanego potocznie „Ogrodem Jezuickim” lub „Wólką Jezuicką”. Znajdujący się tutaj obecnie park im. Iwana Franki (Park Kościuszki) jest uważany za najstarszy park miejski, a uwagę przyciąga dobrze przemyślane położenie tego dużego obszaru zieleni. Z jego terenu na Krakowskim Przedmieściu otwiera się bowiem widok na dawny Sejm Galicyjski, czyli późniejszy Uniwersytet im. Jana Kazimierza. Wcześniej stała w tym miejscu jezuicka „villa”. Dzięki zachowanym źródłom wykorzystanym częściowo przez S. Załęskiego, można pokrótce opisać historię lwowskiej posiadłości jezuitów. Część obszaru istniejącego do końca XVIII w. folwarku jezuickiego została w 1602 r. kupiona od mieszczy Szolcowej, natomiast drugą jego część podarował zakonowi jej mąż, Stanisław Szolc²⁷. Po kasacie zakonu „Wólka Jezuicka” pozostawała w zaniebaniu aż do 1799 r., gdy rząd austriacki oddał ją w dzierżawę traktiernikowi miejskiemu Janowi Hechtowi za sumę 3410 złotych reńskich (zlr.). W 1855 r. teren ten został wykupiony przez miasto, a istniejący tu park francuski został szybko przekształcony przez ogrodnika Bauera w kompleks utrzymany w duchu angielskim. Zachowane plany pokazują kolejne prace nad modyfikacją i upiększaniem tego wyeksponowanego miejsca.

Uzupełnieniem kolekcji planów są nieliczne szkice zamieszczone w innych zespołach archiwalnych. Jednym z nich jest „Zbiór akt dotyczących sprzedaży posiadłości królewskich i kościelnych”, czyli fond nr 453. Rdzeń tego zespołu powstał pod koniec XVIII w., ponieważ w tym czasie władze austriackie konfiskowały i sprzedawały dawne posiadłości królewskie oraz majątek klasztorów poddanych kasacie. Początkowo dokumenty te pozostawały w ręku Krajowej Dyrekcji Skarbu, a pod koniec XIX w. zostały przekazane Uniwersytetowi Lwowskiemu. W zbiorach Archiwum Państwowego znalazły się w 1919 r. Z lat 1792–1847 pochodzą przechowywane tu dokumenty dotyczące sprzedaży działek pojezuickich we Lwowie, a atrakcją tej kolekcji są znajdujące się w niej plany²⁸.

Niezależnie od fondów i jednostek archiwalnych stworzonych w celu wyodrębnienia planów i map, można je z łatwością odnaleźć w aktach kasacyjnych. Są to w większości sprawozdania omawiające stan finansowy klasztorów w momencie ich likwidacji, a niekiedy także na pewien czas przed kasatą. Konfiskatę mienia klasztorowego poprzedzało pojawienie się arcybiskupiego delegata i komisarza rządowego, którzy odczytywali zakonnikom breve, a następnie rekwirowali m.in. księgi rachunkowe i inwentarze dóbr ziemskich. Czynności te poprzedzały zasadniczy krok, jakim było spisanie inwentarza kościelnego, kolegiackiego i szkolnego, a odnotowany i oszacowany majątek (dochody z folwarków i one same, kapitały, zawartość aptek i gmachów itd.) stawał się własnością skarbu. Skrupu-

²⁷ S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4, cz. 2, s. 453, przyp. 3.

²⁸ CPAH-Lw., F. 453, op. 1, nr 1190.

łatność nakazywała komisji interesować się także testamentami i starymi dokumentami fundacyjnymi, dlatego łatwo je można napotkać w aktach kasacyjnych.

Dokumenty kasacyjne zostały w większości umieszczone w fondzie nr 146, czyli „Namiestnictwie Galicyjskim”. Jak wiadomo, dekretem z 16 kwietnia 1854 r. miejsce gubernatorów galicyjskich zajęli namiestnicy. Do ich kompetencji należało m.in. sprawowanie zarządu administracyjnego i policyjnego. Podlegały im także sprawy wyznaniowe, oświata i szkoły. Nie dziwi zatem, że także w tym fondzie należy szukać źródeł związanych z jezuitami. Znajduje się tutaj między innymi dokumentacja powstała przed 1854 r. Zawiera ją głównie opis 48 „Namiestnictwa Galicyjskiego”. W tym samym zespole znajduje się również obszerny tekst z 1800 r. omawiający historię Funduszu Religijnego w Galicji Zachodniej²⁹. Widomą oznaką istnienia dużej liczby takich dokumentów jest podzielenie ich w obrębie zespołu na szereg tomów. Przykładowo, 10 tomów mieści w sobie akta dotyczące jezuitów spoza Galicji z lat 1773–1795³⁰. Możliwość dokonania wglądu w akta jezuitów działających poza zaborem austriackim może potencjalnie ułatwić pogłębienie wiedzy na temat ich kontaktów z jezuitami galicyjskimi. Zespół nr 146 zawiera również osiemnastowieczny rejestr dokumentów poświadczających prawo własności do dóbr ziemskich kolegium jezuickiego w Samborze (Błażów i Wola Błażowska)³¹, oraz wyciąg z rejestru dokumentów kolegium jezuickiego w Stanisławowie z lat 1722–1766³². Zakres chronologiczny oraz obfitość tego materiału skłaniają do wniosku, że dobrze odzwierciedla on kolejne etapy historii jezuitów po kasacie zakonu w 1773 r.

W zespole 134, czyli „Zbiorze akt dotyczących majątków szlacheckich na terenie województw ruskiego, wołyńskiego, podolskiego i innych” znajduje się również wyciąg z rejestru dokumentów kolegium jezuickiego w Stanisławowie z lat 1722–1766 oraz z 1774 r.³³ Dokumenty będące niegdyś własnością jezuitów stanisławowskich pochodzą z okresu przedkasatowego, a konkretnie z lat 1722–1766³⁴. W CPAH-Lw. zgromadzono rejestry przywilejów, którymi szczyły się placówki jezuickie, a także spisy ich dłużników. Jednym z przykładów mogą być ich księgi z lat 1794–1797³⁵ oraz papiery dokumentujące rozgraniczenia dóbr jezuickich, np. we wsiach Baczów i Podusielnia oraz królewsczyzn w Podgrodziu z lat 1628–1769³⁶.

²⁹ CPAH Lw., f. 146, op. 1, nr 232, s. 1–38.

³⁰ *Ibidem*, op. 84, nr 3543–3546 (t. 1–3 z l. 1773–1775); *ibidem*, nr 3543–3546 (t. 4 z l. 1773–1775); *ibidem*, nr 3547–3552 (t. 5–10 z l. 1776–1795).

³¹ *Ibidem*, nr 36, k. 1–2.

³² *Ibidem*, nr 146.

³³ *Ibidem*, nr 46, k. 1–5.

³⁴ *Ibidem*, op. 1, nr 146.

³⁵ CPAH-Lw., f. 134, op. 2, nr 52, k. 1–52.

³⁶ *Ibidem*, nr 74, k. 1–59.

Kasata zakonu w 1773 r.

Dokumenty związane z dokonaną w 1773 r. kasatą zakonu jezuitów zostały przez archiwistów lwowskich wyodrębnione. Kluczowe znaczenie miało dla jezuitów breve papieża Klemensa XIV, mocą którego kasacie miały podlegać Towarzystwa Jezusowe we wszystkich krajach. Papieskie breve kasacyjne zostało ogłoszone 50 jezuitom lwowskim 28 września 1773 r. przez biskupa sufragana Samuela Głowińskiego w ich własnym kolegium. Zanim wkroczyły komisje lustracyjne, na wieść o ogłoszeniu kasaty część majątku jezuickiego przechwycili dawni fundatorowie zakonu oraz ich sukcesorzy. Jak barwnie napisał Załęski:

[...] prostym najazdem zabierali krescencyę, stadninę i bydło, ryby ze stawów, najpiękniejsze drzewa wycięli w lesie, posunawszy kopce granice, pozajmowali grunta jezuickie, tak, że na wielu miejscach, gdy przybyli z początkiem listopada lustratorowie, znaleźli „Arabiam desertum”. Nawet z kolegów wynoszono sprzęty, naczynia kuchenne, z kościołów srebra i wota, drogie materye, dywany, słowem jako „res nullius” uważano to wszystko i rozdrapano³⁷.

Warto zatem podkreślić, że zachowane inwentarze nie muszą być w pełni wiarygodne. Mogą także nie odzwierciedlać rzeczywistego stanu posiadania jezuitów w okresie przedkasatowym. Pieniądze pozyskane ze sprzedaży dóbr poklasztornych miały być przeznaczone głównie na cele szkolne, w tym także na seminaria duchowne. Komisarze rządowi spisali szczegółowy inwentarz sprzętów i sreber kościelnych znajdujących się w jezuickim kościele św. Piotra i Pawła we Lwowie i zarekwirowali wszystko, co stanowiło realną wartość. Kościół pojezuicki przeznaczono na świątynię garnizonową. Losy skonfiskowanych przedmiotów wykonanych z metali szlachetnych były różne. Częstą praktyką było przetapianie ich na potrzeby mennicy. Jak stwierdził J. Sygański, kosztowności zdobiące obraz św. Stanisława Kostki szybko przepadły. W 1786 r. srebrną sukienkę odesłano do mennicy w Wiedniu, a wota przetopiono, aby następnie wykonać monstrancję³⁸. Według Załęskiego, ocalała tylko jedna srebrna i pozłacana monstrancja oraz kilka srebrnych kielichów. Srebrne wota i pozostały „sprzęt” kościelny utracono na zawsze³⁹. Odszukanie w rozległym materiale źródłowym wykazów dóbr ruchomych będących przed kasatą własnością jezuitów jest możliwe pod warunkiem przeprowadzenia starannej kwerendy. W inwentarzach uwzględniano przede wszystkim informacje oceniane jako najbardziej pożyteczne z uwagi na finansowy cel kasat. Spisywano zatem obszerne rejestry przedstawiające dochodowość dóbr jezuickich przed i po dokonanej konfiskacie⁴⁰.

³⁷ S. Załęski, *Jezuici w Polsce, w skróceniu 5 tomów w jednym, z dwoma mapami*, Kraków 1908, s. 246.

³⁸ J. Sygański, *Święty Stanisław Kostka...*, s. 156.

³⁹ S. Załęski, *Kościół oo. Jezuitów we Lwowie pod wezwaniem śś. Apostołów Piotra i Pawła*, s. 19.

⁴⁰ CPAH–Lw., f. 146, op. 84, nr 3591–3596, t. 7–9.

Jednym z najważniejszych zespołów mieszczących w sobie źródła powstałe w wyniku kasat jezuitów w Galicji i poza jej obrębem jest fond nr 146, noszący nazwę „Namiestnictwa Galicyjskiego”. To tutaj właśnie znajdują się w większości akta kasaty dokonanej na obszarze Galicji w 1773 r., a także akta kasaty przeprowadzonej poza Galicją⁴¹. Istotną częścią takich dokumentów były decyzje o sprzedaży dóbr jezuickich w Galicji z lat 1775–1778, a w konsekwencji również zarządzenia dotyczące przeprowadzanych licytacji⁴². W fondzie nr 146 pogrupowano dokumentację finansową pochodzącą z lat 1756–1840, związaną ogólnie z jezuitami galicyjskimi⁴³. W „Namiestnictwie Galicyjskim” można się także doszukać bardzo interesujących akt majątkowych odnoszących się do pojezuickich i poddominikańskich dóbr w Tarnopolu z lat 1904–1908⁴⁴.

Informacje na temat stanu finansowego dóbr jezuickich są jednak rozrzucone w różnych fondach. Miejsce poczesne zajmują wprawdzie akta majątkowe jezuitów galicyjskich pochodzące z lat 1774–1782 zgromadzone w „Namiestnictwie Galicyjskim”⁴⁵, ale dwa tomy sprawozdania omawiającego stan finansowy dóbr jezuickich z 1774 r. znajdują się już w fondzie nr 187, czyli w „Państwowej Buchalterii Państwowej”⁴⁶. Organ o takiej właśnie nazwie powstał w 1773 r. i prowadził ewidencję dochodów i rozchodów krajowych państwa. Miał on zatem wiele wspólnego z dochodami i wydatkami z Funduszu Religijnego. Pochodzące z lat 1775–1778 trzynomowe akta charakteryzujące proces sprzedaży dóbr jezuickich w Galicji zamieszczono natomiast w „Namiestnictwie Galicyjskim”⁴⁷. Można to częściowo wyjaśnić różnicą kompetencji obu organów, a w archiwum przyjęto zasadę układania dokumentów według kryterium struktury władz galicyjskich i struktury kancelarii austriackiej.

Zachowane dokumenty pozwalają lepiej naświetlić losy budynków pojezuickich. W 1782 r. kościół św. Piotra i Pawła znalazł się w posiadaniu kanoników kapituły lwowskiej. Pojezuicka świątynia stała się odtąd kościołem filialnym parafii katedralnej. Odbywały się w nim nabożeństwa dla młodzieży szkolnej i uniwersyteckiej⁴⁸. Cząsy te utrwaliła dokumentacja charakteryzująca stan finan-

⁴¹ *Ibidem*, op. 1, nr 103, k. 1–102 oraz *ibidem*, op. 84, nr 3602–3618, t. 1–17; *ibidem*, nr 3543–3546 oraz *ibidem*, nr 3547–3552.

⁴² CPAH-Lw., f. 146, op. 84, nr 3599–3601, t. 1–3.

⁴³ *Ibidem*, nr 3602–3618, t. 1–6.

⁴⁴ *Ibidem*, op. 5a, nr 953a, k. 1–29.

⁴⁵ CPAH-Lw., f. 146, op. 84, nr 3588–3593, t. 1–4.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 187, op. 1, nr 2–4.

⁴⁷ CPAH-Lw., f. 146, op. 84, nr 3599–3601, t. 1–3.

⁴⁸ Po II wojnie światowej kościół został zamknięty i zamieniony na magazyn książek i czasopism. Po ogłoszeniu niepodległości Ukrainy magazyn przejęła Biblioteka im. W. Stefanyka. W 2010 r. zapadła decyzja o otwarciu kościoła, zamienionego w unicką świątynię garnizonową. 27 maja 2013 r. miał miejsce w Parlamencie Europejskim wernisaż wystawy „Dawny kościół Jezuitów we Lwowie, międzynarodowa inicjatywa ratowania europejskiego dziedzictwa kultury

sowy siedzib jezuitów w Galicji w latach 1777–1784, 1783–1795 i 1784–1808⁴⁹. Niemniej interesujące od losów jezuitów w Lwowie są pokasatowe dzieje lwowskiego kolegium. Zostało ono założone w 1608 r., a począwszy od 1661 r. funkcjonowało jako Akademia Jezuitów. W 1758 r. August III Wettin podpisał dyplom potwierdzający przywilej Jana Kazimierza z roku 1661, którym nadano lwowskiej Akademii prawa takie, jakie posiadała Akademia Krakowska. Rok później papież Klemens XIII wydał bullę zatwierdzającą Akademię Lwowską i zarazem podnoszącą ją do godności uniwersytetu⁵⁰.

Zapowiedzią niekorzystnej atmosfery wokół Akademii Lwowskiej było jednak nie potwierdzenie jej przywilejów przez Stanisława Augusta na sejmie koronacyjnym w 1764 r.. W 1774 r. jezuitów opuścili Lwów, a rząd austriacki przekazał część ich majątku Galicyjskiemu Funduszowi Religijnemu. Pozostała część własności zakonu przeszła w ręce różnych organizacji gubernialnych. Budynek kolegium został przejęty przez trybunał cywilny (Sąd Krajowy) oraz Dyрекcję Skarbową. Akademię Lwowską przekształcono wówczas w szkołę średnią kształcąca swoich uczniów w zakresie filozofii i prawa⁵¹. Jeszcze po I wojnie światowej w budynku dawnego kolegium pracował Sąd Okręgowy. Obecnie cały budynek zajmuje szkoła średnia nr 62.

Cenne dokumenty mieści w sobie fond nr 453, gdzie przechowywane są księgi rejestrowe majątku pojezuickiego we Lwowie⁵². W tym samym zespole zamieszczono również dokumentację sprzedaży majątku jezuitów lwowskich Janowi Hechtowi (1792–1847)⁵³, a także księgę wyceny majątków skasowanych klasztorów jezuitów pochodzącą z 1773 r.⁵⁴ Istotne miejsce zajmują w tym materiale źródłowe dokumenty z lat 1773–1864, spisane właśnie w takim celu⁵⁵. W zespole nr 453 znajduje się zbiorcza księga wyceny majątku skasowanych klasztorów jezuitów z lat 1777–1784⁵⁶, z której pochodzą dane liczbowe znajdujące się w poniższej tabeli:

---

na Ukrainie”. Nad renowacją świątyni pracuje zespół specjalistów z Polski, Ukrainy i Rumunii. Konserwacji wymagają osiemnastowieczne freski wykonane przez sprowadzonych z Brna malarzy – Franciszka Eksteina i jego syna Sebastiana. Zachował się alabastrowy sarkofag arcybiskupa lwowskiego Mikołaja Wyżyckiego oraz hebanowy krucyfiks z 1616 r., wykonany prawdopodobnie przez Jana Pfistera.

⁴⁹ CPAH-Lw., f. 453, op. 1, nr 20; f. 146, op. 84, nr 3591–3596, t. 7–9.

⁵⁰ 50

⁵¹ Na bazie dawnej Akademii powstały również Kolegium Medyczne (Collegium Medicum) i Kolegium Teologii Katolickiej dla młodzieży szlacheckiej (tzw. Akademia Stanowa).

⁵² CPAH-Lw., f. 453, op. 1, nr 16, 17, 18, 19, 20, 21, s. 1–98.

⁵³ *Ibidem*, nr 1190, k. 1–69.

⁵⁴ *Ibidem*, nr 7.

⁵⁵ *Ibidem*, op. 1, nr 16.

⁵⁶ *Ibidem*, nr 17.

Tabela 1

Wycena wartości części majątku (złp.) skasowanych dóbr jezuickich w Galicji z 1777 r.

Lp.	Miejscowość	Kolegium	Dom misyjny
1.	Jarosław	202 000,00	–
2.	Jordanów	–	17 400,00
3.	Kraków	148 300,00	–
4.	Krasnystaw	19 244,00	–
5.	Krosno	1 000,00	–
6.	Lwów	12 685,27	–
7.	Nastazów	–	3 709,10
8.	Przemysł	98 600,00	–
9.	Rożniatów	–	6 206,70
10.	Sambor	4 500,00	–
11.	Sandomierz	64 000,00	–
12.	Stanisławów	72 534,13	–
	R a z e m	421 065,70	27 315,80

Dane ujęte w tabeli odzwierciedlają jednak zaledwie część majątku jezuitów galicyjskich w 1777 r. Komisja sporządzająca inwentarze oceniła jego łączną wartość na sumę 650 979,27 ½ złr.⁵⁷ Czysty dochód powstawał po odliczeniu wydatków związanych z utrzymaniem budynków kolegium i kościoła, oraz służby domowej. Z dochodu czystego utrzymywano jezuitów, dlatego w źródłach określano, ile osób może utrzymać kolegium i jaką sumę należy wydawać rocznie na jednego zakonika. Jak zauważył autor książki poświęconej kolegium

⁵⁷ *Ibidem*, nr 19 i 20.

w Jarosławiu, od drugiej połowy XVII w. – zważywszy na straty spowodowane wojnami połowy tego stulecia – coraz większą rolę odgrywały procenty od kapitału przynoszące zysk w gotówce⁵⁸. Podane wyżej liczby można oczywiście spróbować zestawić z inwentarzami uwzględniającymi szersze ramy chronologiczne.

W oparciu o znane sobie źródła S. Załęski zgromadził informacje o wartości majątku jezuitów lwowskich i stanisławowskich. Do przedstawionych przez niego danych można dołączyć ustalenia dotyczące kolegium w Roźniatowie. Uzupełnienie tych danych pozwoliłoby zweryfikować opinie starszej historiografii na temat rozmiaru majątku jezuitów w momencie kasaty, a także lepiej ocenić rozmiar jego spustoszenia przed wkroczeniem komisji lustracyjnych. Lwowskie kolegium oraz kościół św. Piotra i Pawła były przecież zaledwie częścią rozległego obszaru jezuickich nieruchomości. W zachowanych do dzisiaj inwentarzach odnoszących się do Lwowa wymieniono także drukarnię, aptekę, 11 folwarków, pięć jurydyk we Lwowie, grunta miejskie z kamienicami, ogród za miastem, bursę muzyków, obserwatorium astronomiczne i dwór zajezdny. Lwowscy jezuici posiadali także kolegium szlacheckie przy ulicy Ruskiej, a wartość ich konwiktu wyceniono w czasie kasaty na 72 000 złp.⁵⁹

Materiały źródłowe przechowywane w CPAH-L dotyczą także majątku jezuickiego położonego w innych miejscowościach Galicji, a zatem warto porównać ich zawartość ze źródłami wykorzystanymi już w dotychczasowych badaniach. W przypadku dóbr jezuickich w Stanisławowie odnotowano na przykład w 1770 r. wydatki – między innymi na administrację – w wysokości 3970 złp. Czysty dochód wynosił tu 4500 złp., a długi wyceniono na 24 000 złp.⁶⁰ Wskazywałoby to na trudną sytuację materialną jezuitów stanisławowskich. Nieco lepszą kondycją finansową odznaczali się natomiast jezuici w Roźniatowie. Czysty dochód wynosił tutaj wprawdzie tylko 1560 złp., ale w inwentarzach nie odnotowano żadnych długów. Majątek stacji misyjnej w Nastazowie oceniono w 1774 r. na 66 680 złp.⁶¹

Dane finansowe ukazujące stan dóbr klasztornych w Galicji w latach 1777–1789 znajdują się również w fondzie nr 187, czyli w „Buchalterii Państwowej we Lwowie”⁶². Zamieszczono tutaj m.in. sporządzoną w 1777 r. listę dłużników skasowanych klasztorów w Galicji⁶³, a także listę dłużników klasztoru jezuitów skasowanego w Zamościu, spisaną w tym samym roku⁶⁴. Istotne dla badaczy mogą być także informacje o dobrach ziemskich należących do jezuitów w Białej, Krakowie, Krośnie, Kamieńcu Podolskim, Laszkowie, Łyczkowicach,

⁵⁸ K. Leń SJ, *Jezuickie kolegium św. Jana w Jarosławiu 1573–1773*, Kraków 2000, s. 79–80.

⁵⁹ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...*, s. 379.

⁶⁰ S. Załęski, *Kolegium jezuickie w Stanisławowie. Szkic historyczny*, Nowy Sącz 1896, s. 66.

⁶¹ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...*, s. 452.

⁶² CPAH-Lw., f. 187, op. 1, nr 14, k. 1–41.

⁶³ *Ibidem*, nr 15, k. 1–31.

⁶⁴ *Ibidem*, nr 16.

Nastazowie (1777 r.)⁶⁵, we Lwowie i Jarosławiu (1777 r.), a także w Jordanowie, Żywcu, Białej, Roźniatowie, Samborze, Stanisławowie, Przemyśle i Jarosławiu (lata 1777–1779)⁶⁶. Z 1774 r. pochodzą zachowane w fondzie nr 187 sprawozdania o jezuickich dobrach przechowywane w dwóch tomach⁶⁷. Znajdziemy tutaj także sprawozdanie finansowe odzwierciedlające stan majątku zakonu w 1788 r.⁶⁸ W fondzie nr 187 znajduje się ponadto zbiór 13 dokumentów zawierających dane pochodzące z lat 1776–1780, odzwierciedlające stan majątku ruchomego pozostałego w kolegiach lwowskim i samborskim⁶⁹. Uzupełnieniem dokumentacji związanej z jezuitami jest niewątpliwie zbiór akt dotyczących kolegium w Tarnopolu z lat 1820–1833⁷⁰. W „Buchalterii Państwowej we Lwowie” zachowały się rozliczenia z dzierżawcami dóbr należących wcześniej do jezuitów, a także informacje podatkowe oraz korespondencja z gubernatorem Galicji. Częścią tego cennego zbioru archiwalnego są również sprawy majątkowe kolegium jezuickiego w Krośnie z 1782 r.⁷¹

W monarchii habsburskiej kasowano klasztory w dwóch etapach, zaczynając od zakonów kontemplacyjnych (1782–1783). W 1782 r. poddano sekularyzacji klasztory kartuzów, a 12 stycznia 1782 r. z kancelarii cesarskiej wyszedł dekret nakazujący kasatę wszystkich męskich i żeńskich zakonów nie zajmujących się edukacją, nauką i opieką nad chorymi. Skonfiskowane majątki klasztorne przeszły na własność Funduszu Religijnego, którego zadaniem było zakładanie szkół i szpitali. Sumy pozyskane z konfiskaty przeznaczono także na zakładanie nowych parafii. Drugi etap kasat przypadł na lata 1784–1787. Polityka kościelna Józefa II zakładała zarazem tolerancję dla innowierców i prawosławnych, co podkreślił edykt wydany w 1781 r. Był to tak zwany „Toleranz – Gestz”, w którym cesarz uczynił siebie najwyższą władzą w sprawach duchownych, o ile nie dotyczyły one dogmatów. Władca ingerował jednak między innymi w sposób odprawiania nabożeństw.

Przywrócenie zakonu jezuitów w 1814 r.

Historia zakonu jezuitów w zaborach austriackim i rosyjskim toczyła się do 1820 r. odmiennymi torami, mimo tego, że decyzja rozwiązania zakonu podjęta przez Klemensa XIV nie uwzględniała wyjątków. W Galicji majątek jezuicki poddano konfiskacie dwukrotnie – w 1773 i 1848 r., podczas gdy na ziemiach zaboru rosyjskiego dekretu kasacyjnego nie ogłoszono i jezuita w spokoju docze-

⁶⁵ *Ibidem*, nr 6–12, k. 1–17.

⁶⁶ *Ibidem*, nr 17; nr 18–23.

⁶⁷ *Ibidem*, nr 2–4.

⁶⁸ CPAH-Lw., f. 453, op. 1, nr 36, 1–17; *ibidem*, nr 37–41.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 187, op. 1, nr 5, k. 1–13.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 146, op. 66, nr 1673, k. 1–93.

⁷¹ *Ibidem*, nr 43–76 i 47–48, t. 1–2, k. 1–35.

kali tu formalnego restytuowania swego zakonu. W 1801 r. prowincja białoruska mogła świętować wznowienie zakonu w Rosji, a trzynaście lat później decyzją tą objęto jezuitów na całym świecie⁷².

O podjęciu tak istotnego dla zakonu kroku zdecydował w 1814 r. papież Pius VII. Zmieniony został jednak jego statut, a zakonników poddano rygorystycznej kontroli sprawowanej przez zwykłą hierarchię kościelną. Zachowane dokumenty dobrze oddają zmienność losów galicyjskich jezuitów na przestrzeni lat 1814–1848. Jezuiti galicyjscy powrócili do Lwowa w 1820 r., a szesnaście lat później odzyskali swoją świątynię – kościół św. Piotra i Pawła⁷³. W roku następnym otrzymali również potrynitański kościół św. Mikołaja oraz znajdujący się przy nim konwikt szlachecki, który w latach 1839–1842 został zastąpiony nowym, dwupiętrowym budynkiem dzięki inicjatywie br. Fidelisa Stadlera⁷⁴. W latach 1832–1836 świątynia jezuicka znajdowała się jeszcze pod zarządem kapituły i nadal odbywały się w niej msze dla garnizonu. Uległo to zmianie, gdy 17 sierpnia 1836 r. gubernator – arcyksiążę Ferdynand d'Este – udzielił zgody na wznowienie działalności jezuitów na obszarze Galicji. Kilka dni później arcybiskup lwowski Franciszek Pisztek przekazał kościół i parafię w ręce reaktywowanego zakonu. Jezuiti objęli wówczas w posiadanie parafię św. Mikołaja i konwikt szlachecki. Dużo zawdzięczali wstawiennictwu arcyksięcia Ferdynanda, dobrodzieja zakonu, który nie tylko ofiarował świątyni 400 złr., ale i wyjednał 1850 złp. z funduszu religijnego na odnowienie i rekonstrukcję dzwonnicy⁷⁵. Było to konieczne, ponieważ w 1830 r., z rozkazu władz austriackich, rozebrano wieżę kościelną⁷⁶. W 1836 r., dzięki przywilejowi cesarskiemu, jezuiti otrzymali ponadto wolność nauczania według „Ratio studiorum”. Był to przełom bardzo istotny dla jezuitów w całej Galicji.

Przyszłość Towarzystwa Jezusowego okazała się jednak niełatwa. Zakonnicy z zaboru rosyjskiego przekonali się o tym już w 1820 r.⁷⁷ Dokonana wówczas kasata sprawiła, że ich losy splotły się z losami jezuitów w Galicji. Za panowania cara Aleksandra I najpierw wydalono zakonników z Petersburga, a gdy w 1820 r. zmarł generał zakonu Tadeusz Brzozowski ogłoszono, że majątek Towarzystwa Jezusowego podlega konfiskacie i jezuiti muszą opuścić cesarstwo. Pozwolono tu pozostać pojedynczym zakonnikom, ale pod warunkiem przyjęcia statusu

⁷² *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...*, t. 1, s. 271.

⁷³ Jezuicki kościół przekazano po kasacie pod opiekę księży profesorów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Lwowskiego, a później – od 1782 r. – należał on do kanoników kapituły lwowskiej.

⁷⁴ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...*, t. 1, s. 381.

⁷⁵ J. Sygański, *Święty Stanisław Kostka...*, s. 33.

⁷⁶ Powodem niepokoju i podjętych działań prewencyjnych było zawalenie się cztery lata wcześniej wieży lwowskiego ratusza.

⁷⁷ Okres pomiędzy tym wydarzeniem a przejściem przez rząd austriacki mienia jezuickiego w dobie Wiosny Ludów, opisał Władysław Chotkowski (*Powrót i powtórne zniesienie jezuitów w Galicji 1820–1848*, Warszawa 1904).

świeckich księży⁷⁸. Większość z nich zdecydowała się jednak na wyjazd z Rosji, udając się m.in. do Galicji. Do Lwowa przybywali oni z Witebska, Mohylewa, Połocka, Użwału i Mścisławia. Państwo Habsburgów nie zawsze było dla nich miejscem docelowym⁷⁹, ale arcybiskupowi lwowskiemu Andrzejowi Ankwiczowi i cesarzowi Franciszkowi II zależało na zatrzymaniu jezuitów w archidiecezji lwowskiej z uwagi na potrzeby parafian⁸⁰.

W granicach carskiej Rosji po pierwszym rozbiórce Rzeczypospolitej pozostawało 201 jezuitów – 97 ojców, 49 kleryków i 55 braci zakonnych – rozmieszczonych w 18 domach⁸¹. Jak wynika z danych źródłowych, jezuita z zaboru rosyjskiego najliczniej przybywali do kolegium w Tarnopolu i kolegium w Nowym Sączu. Pracowały tam grupy liczące po 49 zakonników. Nieliczni przybysze osiedli w małych domach misyjnych w Milatynie, Staniątkach i Pieniakach tworząc tam tron jezuickiej społeczności. W rezydencji łańcuckiej stanowili oni większość.

Obecność przybyszów z zaboru rosyjskiego w ośrodkach jezuickich Galicji poświadczają źródła powstałe w efekcie kasaty w 1848 r. W tym czasie jezuita posiadali cztery kolegia: w Tarnopolu, Starej Wsi, Nowym Sączu i Lwowie. Istniało także 5 domów misyjnych: w Łańcucie, Lwowie, Milatynie, Pieniakach i Staniątkach. Skład osobowy tych właśnie ośrodków dokumentują źródła powstałe w czasie kasaty 1848 r. Według Władysława Chotkowskiego, jedynie we Lwowie jezuita musieli opuścić swoją rezydencję, a dzięki protekcji hr. Agnora Gołuchowskiego pozostało ich w Nowym Sączu, Starej Wsi i Tarnopolu po kilku lub kilkunastu. W 1849 r. w Tarnopolu pozostał superior Jan Zranicki, a także 7 ojców, 2 scholastyków i 8 braci⁸². W Starej Wsi nadal przebywał superior Wincenty Laszkiewicz, 5 ojców i 2 braci, a w Nowym Sączu superior Józef Podobied, 2 ojców i 5 braci⁸³.

W lwowskich dokumentach związanych z kasatą wyliczono w 1848 r. z imienia i nazwiska członków zakonu, osobno w konwikcie lwowskim, kolegium w Tarnopolu, Nowym Sączu i Starej Wsi, rezydencji w Łańcucie oraz w domach misyjnych we Lwowie, Milatynie, Pieniakach oraz Staniątkach. Dokument ten został sporządzony dość starannie, w języku niemieckim. W świetle tego spisu

⁷⁸ *Ibidem*, s. 13.

⁷⁹ Taką rolę pełniły: Rzym, Francja, Hiszpania, Anglia, Irlandia i Grecja.

⁸⁰ Cesarz pozwolił osiedlić się w swoim cesarstwie 50 zakonnikom, ale liczba ta była powiększana. W 1821 r. prezydent gubernialny hrabia Taffe oznajmił, że prowincja jezuitów Stanisław Świętochowski wysłał do guberni imienny wykaz 50 jezuitów. Zastrzegł on, że prosi o pozwolenie na dołączenie do niego kolejnych nazwisk, co najprawdopodobniej dotyczyło nowych członków zakonu z zagranicy (S. Załęski, *Jezuici w Polsce, w skróceniu pięć tomów w jednym*, Kraków 1908, s. 83–84, 274).

⁸¹ A.P. Bieś SJ, *Periodyzacja obecności Towarzystwa Jezusowego na ziemiach polskich. Struktury organizacyjne oraz oświatowo-edukacyjne i pastoralne formy aktywności*, cz. 1, „Artykuły i rozprawy SPI” 2014, nr 17, s. 77.

⁸² W. Chotkowski, *Powrót i powtórne zniesienie jezuitów w Galicji...*, s. 128, przyp. 4.

⁸³ *Ibidem*,

zakonników było łącznie 187, a nie 179, jak oszacował to Stanisław Załęski⁸⁴. W tej liczbie przybyszów z Białorusi było 41 (ok. 22%). W 1853 r. doliczono się ich już 123⁸⁵

W momencie sporządzania spisów w konwiktie lwowskim odnotowano obecność jedynie 30 osób, choć w 1845 r. było tu 45 konwiktorów, a w krytycznym 1848 r. ich liczba dochodziła już do 52⁸⁶. W łańcuckim domu misyjnym było w 1848 r. 7 osób, jednakże opuściły one później Łańcut, z wyjątkiem kapelana dworskiego Piotra Szychowskiego⁸⁷. W domu misyjnym w Milatynie przebywało przed tą datą 4–6 zakonników, a w chwili rejestrowania ich w 1848 r. zauważono obecność 7. Po kasacie pozostał na miejscu jedynie Wincenty Perkowski⁸⁸. W Pieniakach przebywało z reguły 2 księży i 1 brat zakonny⁸⁹.

W zachowanym w dokumentach kasacyjnych w wykazie członków konwiktu lwowskiego nie występuje Jan Chrzyciel Frazelin, choć był on związany z tym miejscem od 1842 r. Nie ma go także w wykazie dotyczącym kolegium tarnopolskiego, choć pracował tu od 1839 r.⁹⁰ Wadą prezentowanego tu spisu jest niekiedy niedostateczna staranność – m.in. mylnie odnotowano imię Karola Benischa (Alois). W kilku przypadkach nie odnotowano imion w ogóle. W wykazie tym zapisywano często nazwy rodzinnych miejscowości braci zakonnych, ale w przypadku przybyszów z Białorusi nie uwzględniano takich informacji.

Tabela 2

Spis jezuitów w świetle dokumentacji kasacyjnej z 1848 r.

L.p.	Nazwisko i imię	Miejsce pochodzenia	Miejsce pobytu w Galicji
1.	Arciszewski Bazyli	Białoruś	dom misyjny we Lwowie
2.	Arnold Otton	Sauersdorf (?)	kolegium w Tarnopolu
3.	Badźko Mikołaj	Białoruś	kolegium w Tarnopolu
4.	Benisch Karol (Alois)	Czechy	kolegium w Nowym Sączu

⁸⁴ *Ibidem*, s. 286.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...*, t. 1, s. 381.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 384.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 424.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 505.

⁹⁰ S. Cieślak, *Działalność społeczno-kulturalna jezuitów galicyjskich w stowarzyszeniach katolickich 1856–1914*, Kraków 2013, s. 50.

L.p.	Nazwisko i imię	Miejsce pochodzenia	Miejsce pobytu w Galicji
5.	Benisch Paweł	Ehrenberg (Morawy)	konwikt św. Mikołaja we Lwowie
6.	Biehl Johann	Frauenreith/Svobodka (Czechy)	kolegium w Tarnopolu
7.	Błażek Jan	Robousy (Czechy)	kolegium w Tarnopolu
8.	Brobeil Paul	Brünn (Brno) (Morawy)	kolegium w Tarnopolu
9.	Brown Józef	Petersburg (Rosja)	konwikt św. Mikołaja we Lwowie
10.	Butkiewicz Alojzy	Białoruś	dom misyjny w Pieniakach
11.	Candon (?)	Wels (północna Austria)	dom misyjny we Lwowie
12.	Chmielewski Andrzej	Białoruś	kolegium w Nowym Sączu
13.	Chmielewski Ignacy	Białoruś	dom misyjny w Milatynie
14.	Chmielewski Tadeusz	Białoruś	kolegium w Tarnopolu
15.	Ciechanowiecki Paweł	Białoruś	kolegium w Nowym Sączu
16.	Csapkai Augustyn	Preszów (Węgry/Słowacja)	kolegium w Nowym Sączu
17.	Cych Józef	Białoruś	kolegium w Nowym Sączu
18.	Czyhir Mateusz	Białoruś	konwikt św. Mikołaja we Lwowie
19.	Dengel Christian	Reutte (Tyrol)	konwikt św. Mikołaja we Lwowie
20.	Drozdowicz Tomasz	Białoruś	kolegium w Nowym Sączu
21.	Figna Johann	Cieszyn (Śląsk)	dom misyjny w Milatynie
22.	Galicz Jan	Białoruś	konwikt św. Mikołaja we Lwowie
23.	Goldschalt Adam	Morawy	kolegium w Tarnopolu
24.	Graff?	Lotaryngia	kolegium w Nowym Sączu

Tabela 2 cd.

L.p.	Nazwisko i imię	Miejsce pochodzenia	Miejsce pobytu w Galicji
25.	Greiner (?)	?	kolegium w Tarnopolu
26.	Grocholski Antoni	Białoruś	kolegium w Nowym Sączu
27.	Guillemaint Johann	Belgia	kolegium w Tarnopolu
28.	Haan Joseph	Belgia	kolegium w Tarnopolu
29.	Habenicht Franz	Seifersdorf (Czechy)	kolegium w Tarnopolu
30.	Harder Michael	Völs (Tyrol)	dom misyjny we Lwowie
31.	Haslinger Alois	Linz (Sustria)	kolegium w Nowym Sączu
32.	Hawerdlik Jan	Příbram (Czechy)	kolegium w Starej Wsi
33.	Hawryłowicz Piotr	Białoruś	rezydencja w Łańcucie
34.	Haza-Radlitz Maksymilian	Wiedeń (Austria)	kolegium w Starej Wsi
35.	Heller Ignaz	Lotaryngia	kolegium w Nowym Sączu
36.	Hinteroecker Johan	Spitz	konwikt św. Mikołaja we Lwowie
37.	Hildebrand (?)	?	kolegium w Tarnopolu
38.	Hiwner Martin	Sauersdorf (?)	kolegium w Tarnopolu
39.	Horzák Oldrich	Praga	kolegium w Tarnopolu
40.	Ilg Habczan	?	kolegium w Tarnopolu
41.	Iten Franz	Spitz (Dolna Austria?)	dom misyjny we Lwowie
42.	Joller Franz	Toblach (Tyrol)	kolegium w Tarnopolu
43.	Jung Edmund	Nauders (Tyrol)	kolegium w Tarnopolu
44.	Kałużcha Teodozy	Białoruś	dom misyjny w Milatynie
45.	Kautny Łazarz (Łukasz)	Ołomuniec (Morawy)	kolegium w Tarnopolu

L.p.	Nazwisko i imię	Miejsce pochodzenia	Miejsce pobytu w Galicji
46.	Kawecki Michał	Białoruś	dom misyjny w Pieniakach
47.	Kiejnowski Franciszek	Podolina (Białoruś)	konwikt św. Mikołaja we Lwowie
48.	Kiejnowski Władysław	Podolina (Białoruś)	rezydencja w Łańcucie
49.	Kłosowski Mateusz	Białoruś	kolegium w Nowym Sączu
50.	Korsak Franciszek	Białoruś	kolegium w Starej Wsi
51.	Koruna Paul	Velké Pavlovice (Morawy)	kolegium w Nowym Sączu
52.	Kułak Jerzy	Białoruś	kolegium w Starej Wsi
53.	Kutschera Anton	Cieszyn (Śląsk)	kolegium w Starej Wsi
54.	Ledergei Zachariasz	?	rezydencja w Łańcucie
55.	Lenz Anton	Rojan (Czechy)	konwikt św. Mikołaja we Lwowie
56.	Lipiński Augustyn	Frysztań (Śląsk Cieszyński)	kolegium w Nowym Sączu
57.	Löchner Florian	Újezd/Augezd (Morawy)	kolegium w Nowym Sączu
58.	Łaskiewicz Wincenty	Białoruś	kolegium w Starej Wsi
59.	Markijanowicz Jan	Białoruś	kolegium w Tarnopolu
60.	Markijanowicz Rafał	Białoruś	kolegium w Nowym Sączu
61.	Markiewicz Augustyn	Białoruś	rezydencja w Łańcucie
62.	Materna Józef	Žiželice (Czechy)	kolegium w Tarnopolu
63.	Matter Johann	Cieszyn (Śląsk)	kolegium w Tarnopolu
64.	Meyer Ihnafor	Linz (Austria)	kolegium w Nowym Sączu
65.	Mätzler Johann	Andelsbuch/Vorarlberg (Austria)	kolegium w Tarnopolu
66.	Michałowski Adam	Białoruś	kolegium w Nowym Sączu

Tabela 2 cd.

L.p.	Nazwisko i imię	Miejsce pochodzenia	Miejsce pobytu w Galicji
67.	Molinari Matteo	Mediolan (Włochy)	kolegium w Starej Wsi
68.	Morgenbesser Franz	Podoliniec (Węgry/Słowacja)	kolegium w Nowym Sączu
69.	Mrniak Franciszek	Rozdziałowice (Czechy)	konwikt św. Mikołaja we Lwowie
70.	Nemeczek Johan	Fürstenthal (Bukowina)	konwikt św. Mikołaja we Lwowie
71.	Nikolka Stefan	Rajec (Węgry/Słowacja)	konwikt św. Mikołaja we Lwowie
72.	Nizard Maurycy	Smaukmnicz (?)	konwikt św. Mikołaja we Lwowie
73.	Oehler Johann	Bolzano/Bozen (południowy Tyrol)	kolegium w Nowym Sączu
74.	Ottiger Ignatz	Toblach (Tyrol)	kolegium w Tarnopolu
75.	Pawlik Johann	Węgry	kolegium w Nowym Sączu
76.	Perkowski Wincenty	Białoruś	dom misyjny w Milatynie
77.	Peterek Andrzej	Kocuwice (Śląsk Cieszyński)	kolegium w Nowym Sączu
78.	Piotrowski Tomasz	Białoruś	kolegium w Nowym Sączu
79.	Pitschmann Johann	Seisenberg (Słowenia)	kolegium w Tarnopolu
80.	Podobied Józef	Białoruś	kolegium w Nowym Sączu
81.	Proniewski Antoni	Białoruś	kolegium w Nowym Sączu
82.	Puszet Franciszek	Lipiny (?)	kolegium w Starej Wsi
83.	Rausch (?)	Klagenfurt (Karyntia)	kolegium w Tarnopolu
84.	Redl Edmund	Wiedeń (Austria)	kolegium w Nowym Sączu
85.	Reutt Kazimierz	Białoruś	dom misyjny w Milatynie
86.	Richardot Infidam (?)	(?)	kolegium w Tarnopolu

L.p.	Nazwisko i imię	Miejsce pochodzenia	Miejsce pobytu w Galicji
87.	Różanka Stanisław	Białoruś	dom misyjny w Milatynie
88.	Rufs Ferdinand	Morawy	kolegium w Starej Wsi
89.	Ruhs Łukasz	Morawy	kolegium w Starej Wsi
90.	Rupp Martin	Schluderns (Tyrol południowy)	kolegium w Tarnopolu
91.	Sacher Józef	Punkva (Czechy)	kolegium w Starej Wsi
92.	Sadowski Wincenty	Białoruś	kolegium w Tarnopolu
93.	Schicketanz Friedrich	Niemes (Czechy)	kolegium w Nowym Sączu
94.	Schmidt Johann	Hradisch (Morawy)	kolegium w Starej Wsi
95.	Schön Joseph	Engelsberg (Śląsk Cieszyński)	kolegium w Nowym Sączu
96.	Schulak Franz	Nischitz (Morawy)	kolegium w Nowym Sączu
97.	Sedlak Jan	Jawornica (Czechy)	konwikt św. Mikołaja we Lwowie
98.	Siedmiogrodzki Józef	Białoruś	konwikt św. Mikołaja we Lwowie
99.	Siwocha Augustyn	Białoruś	kolegium w Tarnopolu
100.	Skrocki Ignacy	Białoruś	kolegium w Starej Wsi
101.	Skulina Józef	Pitrau (Śląsk Cieszyński)	kolegium w Nowym Sączu
102.	Snarski Paweł	Białoruś	dom misyjny w Staniątkach
103.	Spärl Józef	Fürstenthal (?)	kolegium w Starej Wsi
104.	Staré Johan	Hrastje (Kraina/Słowenia)	konwikt św. Mikołaja we Lwowie
105.	Stiebel Kacper	Laguna	kolegium w Starej Wsi
106.	Suszczewski Antoni	Białoruś	kolegium w Nowym Sączu
107.	Swaracki Mateusz	Białoruś	kolegium w Tarnopolu

Tabela 2 cd.

L.p.	Nazwisko i imię	Miejsce pochodzenia	Miejsce pobytu w Galicji
108.	Szychowski Piotr	Białoruś	rezydencja w Łańcucie
109.	Śliwowski Michał	Krieg (Węgry/Słowacja)	kolegium w Tarnopolu
110.	Tock Anton	Lewocza (Węgry/Słowacja)	kolegium w Tarnopolu
111.	Tomanek Wincenty	Tupesy (Morawy Południowe)	kolegium w Starej Wsi
112.	Tomaszewicz Michał	Białoruś	dom misyjny w Milatynie
113.	Toms Paul	Linz (Austria)	kolegium w Nowym Sączu
114.	Wałużnicz Teodor	Białoruś	dom misyjny w Staniątkach
115.	Wawretschka Józef	Ostrów (Śląsk)	dom misyjny w Pieniakach
116.	Weber Józef	Opawa (Śląsk)	kolegium w Nowym Sączu
117.	Weiss Adalbert	Wiedeń (Austria)	kolegium w Nowym Sączu
118.	Wiertler Johann	Toblach (Tyrol)	kolegium w Tarnopolu
119.	Windprecht Alois	Laguna	kolegium w Tarnopolu
120.	Woglechowski Józef	Czechy	kolegium w Nowym Sączu
121.	Zaleski Józafat	Białoruś	kolegium w Tarnopolu
122.	Załęski Stefan	Białoruś	rezydencja w Łańcucie
123.	Zranicki Józef	Białoruś	kolegium w Tarnopolu

Dzięki nowo przybyłym jezuitom można było uzupełnić braki kadrowe w duszpasterstwie parafialnym, ale między oczekiwaniami zakonu a celami episkopatu istniały znaczące różnice. Biskupom zależało na poddaniu go własnej, pełnej jurysdykcji, co wynikałoby z ustawodawstwa józefińskiego. W tej sytuacji jezuita powołali się na przywilej egzempcji, czyli wyjęcia spod władzy miejscowego ordynariusza⁹¹. W efekcie udało im się wywalczyć otwarcie nowicjatu w budynkach klasztoru popaulińskiego w Starej Wsi, a następnie przystą-

⁹¹ A.P. Bieś SJ, *Jan Badeni (1858–1899). U początków ruchu społecznego katolików w Galicji*, Warszawa 1999, s. 68–69.

pili do zmagañ o program nauczania, ponieważ władze austriackie domagały się kształcenia przyszłych kapłanów w duchu programu rządowego. Walka jezuitów o zatwierdzenie „studium domesticum” teologii zakończyła się powodzeniem, ale pod warunkiem korzystania z podręczników zatwierdzonych przez rząd i pozostawania pod nadzorem urzędników państwowych oraz konsystorza⁹².

Delegalizacja zakonu w latach 1848–1852

Okres ten jest dość dobrze udokumentowany w zbiorach CPAH-Lw. Kolejnym przełomem w życiu galicyjskich jezuitów okazał się okres powstania 1846 r., a później Wiosna Ludów. W 1846 r. represjom poddano również zaangażowane w ruch narodowy duchowieństwo. Ponad 100 księży zostało wówczas aresztowanych za udział w przygotowaniach do powstania lub uczestniczenie w nim, a wielu z nich utraciło swoje probostwa⁹³. Było to przyczyną początkowego nieangażowania się duchownych w przygotowania do galicyjskiej Wiosny Ludów. Z czasem jednak duchowieństwo parafialne włączyło się do walki, nie zaprzestając swojej działalności także po rozwiązaniu Komitetu Narodowego. W Centralnej Radzie Narodowej działało 21 księży i 2 biskupów, a księża głosili z ambon hasła niepodległościowe, potrzebę likwidacji pańszczyzny, nadania ziemi chłopom, a także amnestii dla więźniów politycznych. W tym czasie konwikt szlachecki we Lwowie opowiedział się za samorządnością Galicji i stworzył Gwardię Narodową. Został w 1848 r. zamknięty, kiedy wydano decyzję o kolejnej kasacji.

W 1848 r. rząd austriacki zabronił jezuitom działalności w Galicji. Akta kasacyjne zakonu jezuitów z lat 1847–1848 zachowały się w „Namiestnictwie Galicyjskim”⁹⁴. Znajduje się tutaj m.in. rozporządzenie Kancelarii Dworskiej o kasacji jezuitów i kongregacji redemptorystów datowane na rok 1848⁹⁵. Z tego samego czasu pochodzi sprawozdanie Dyrekcji Policji we Lwowie, w którym zamieszczona została informacja o poparciu przez jezuitów powstania 1848 r.⁹⁶ Jezuiaci lwowscy musieli opuścić kościół św. Piotra i Pawła, a zarząd nad nim ponownie przejęła Kapituła. Z tego burzliwego okresu zachowały się również dokumenty związane z jezuitami w Stanisławowie. Kościół jezuicki w tym mieście został przekształcony w 1849 r. w grecko-katolicką cerkiew parafialną, a potem stał się katedrą grecko-katolicką nowej diecezji stanisławowskiej⁹⁷.

Osobną kwestią omawianą w dokumentach jest sprawa przyszłości jezuitów po kasatach, a dokładniej zapewnienia im podstawowych środków utrzymania.

⁹² *Ibidem*, s. 74.

⁹³ M. Stolarczyk, *Udział duchowieństwa rzymskokatolickiego w galicyjskiej Wiośnie Ludów. Próba charakterystyki*, [w:] *Rok 1848. Wiosna Ludów w Galicji. Zbiór studiów*, red. W. Wic, s. 60.

⁹⁴ CPAH-Lw., f. 146, op. 7, nr 2671, k. 1–62.

⁹⁵ *Ibidem*, op. 84, nr 2819, k. 1–3.

⁹⁶ *Ibidem*, op. 7, nr 2818, k. 1–24.

⁹⁷ *Ibidem*, nr 2924, k. 1–4.

Po kasacie zakonu przez papieża, nauczaniem zajmowali się tylko do 1 listopada 1784 r., ponieważ Józef II wprowadził odmienny od jezuickiego system kształcenia i tym samym pojawili się nauczyciele świeccy. Problem ten można bliżej naświetlić wykorzystując m.in. korespondencję i inne dokumenty z lat 1787–1810, w których poruszono kwestię mianowania jezuitów koadiutorami proboszczów w Galicji⁹⁸. Dokumenty z okresu kolejnej delegalizacji zakonu, czyli z lat 1847–1849, potwierdzają podejmowanie prób częściowego zabezpieczenia materialnego starych księży oraz zapewnienia zakwaterowania misjonarzom⁹⁹. Dokładniejsze badania mogłyby odpowiedzieć na pytanie, czy kroki te można uznać za wystarczające.

Po abolicji 1853 roku

Po 1849 r. zarysowywała się powoli odwilż w stosunkach między jezuitami a rządem. W 1850 r. podpisane zostały dokumenty, w których znajduje się informacja o udzieleniu zakonowi pozwolenia na celebrowanie liturgii¹⁰⁰. Był to jeden z sygnałów zbliżającej się abolicji.

Pomimo burzliwych wydarzeń doby Wiosny Ludów i kolejnej konfiskaty jezuickiego majątku zakonnicy powrócili do Lwowa już w 1853 r. Klucze do kościoła św. Piotra i Pawła wręczono im 15 czerwca tego samego roku. Z poprzedniego okresu utrzymała się tradycja odprawiania w nim mszy dla żołnierzy¹⁰¹. Inaczej nieco wyglądała natomiast sytuacja jezuitów stanisławowskich. Ich rezydencję przekazano w 1869 r. na potrzeby gimnazjum oraz poczty, co ilustruje korespondencja zachowana w fondzie nr 160 zwanym „Galicyjską Krajową Dyрекcją Skarbu we Lwowie”¹⁰². Organ ten utworzono w 1850 r., a do jego zadań należało m.in. dokonywanie kontroli skarbowej nad zarządem dóbr państwowych, kopalniami soli etc. Galicyjska Krajowa Dyрекcja Skarbu we Lwowie nadzorowała również proces ściągania podatków. W papierach pozostałych po jej działalności znajdują się zatem akty sprzedaży i dzierżawy gruntów należących do Funduszu Religijnego.

* * *

Po analizie wyników kwerendy w CPAH-Lw. nasuwa się wniosek, że czasy kolejnych kasat oraz abolicji zostały obficie udokumentowane. Niemal wszystkie zachowane plany pochodzą z XIX w., co dowodzi intensywnej w tym stuleciu pracy nad przekształcaniem budynków i terenów pojezuickich po ich skonfisko-

⁹⁸ *Ibidem*, op. 50, nr 1492.

⁹⁹ *Ibidem*, op. 7, nr 2671.

¹⁰⁰ *Ibidem*, nr 3017, k. 1–16.

¹⁰¹ Dopiero w 1936 r. rada miejska przekazała jezuitom były kościół klarysek.

¹⁰² CPAH-Lw., f. 160, op. 5, nr 2429, k. 1–5.

waniu. Zachowane akta kasatowe, mimo zauważalnych w nich niedociągnięć, są obecnie cennym zbiorem odzwierciedlającym stan materialny zakonu, jego skład osobowy, a także postawy społeczne oraz polityczne wyrażane w okresach trudnych dla zaborów austriackiego i rosyjskiego.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne:

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne we Lwowie

Fond 134, opis 1, nr 36, nr 146.

Fond 134, opis 2, nr 52, nr 74, nr 46.

Fond 146, opis 1, nr 103, nr 232.

Fond 146, opis 5a, nr 953a.

Fond 146, opis 7, nr 2010, 2016, 2671, nr 2818, nr 2924, nr 3017.

Fond 146, opis 50, nr 1492.

Fond 146, opis 51a, nr 953a.

Fond 146, opis 66, nr 1673, nr 2011–2013.

Fond 146, opis 84, nr 36, nr 46, nr 146, nr 2819, nr 3543–3546, nr 3547–3552, nr 3588–3593, nr 3591–3596, nr 3599–3601, nr 3602–3618.

Fond 160, opis 5, nr 2429.

Fond 187, opis 1, nr 2–4, nr 5, nr 6–12, nr 14, nr 15, nr 16–17, nr 18–23, nr 43–76 i 47–48,

Fond 453, opis 1, nr 7, nr 16–21, nr 20, nr 36, nr 37–41, nr 1190.

Fond 726, op 1, nr 1377.

Opracowania:

Bieś A.P., *Jan Badeni (1858–1899). U początków ruchu społecznego katolików w Galicji*, Warszawa 1999.

Bieś A.P., *Periodyzacja obecności Towarzystwa Jezusowego na ziemiach polskich. Struktury organizacyjne oraz oświatowo-edukacyjne i pastoralne formy aktywności*, cz. 1, „Artykuły i rozprawy SPI” 2014, nr 17.

Chotkowski W., *Powrót i ponowne zniesienie jezuitów w Galicji 1820–1848 na podstawie archiwaliów rządowych*, Warszawa 1904.

Cieślak S., *Marcin Laterna SJ (1552–598). Działacz kontrreformacyjny*, Kraków 2003.

Cieślak S., *Działalność społeczno-kulturalna jezuitów galicyjskich w stowarzyszeniach katolickich 1856–1914*, Kraków 2013.

Demkowicz A., *Wypędzenie jezuitów z Imperium Rosyjskiego na podstawie fragmentów Wygnańca z Białej Rusi Jana Galicza*, „Tematy i Konteksty” 2012, R. 2(7).

Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy (1564–1995), oprac. L. Grzebień przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków 1996.

Grzebień L., *Konwikt szlachecki we Lwowie w l. 1842–1848*, [w:] *Jezuicka ars educandi. Prace ofiarowane Księdzu Profesorowi Ludwikowi Piechnikowi SJ*, red. M. Wolańczyk i S. Obirek, Kraków 1995.

Grzegorz Piramowicz i jego epoka, red. K.A. Boreczek i A.A. Witusik, Kurów 2001.

Kajdański E., *Michał Boym – Ambasador Państwa Środka*, Warszawa 1999.

Kajdański E., *Michał Boym – ostatni wysłannik dynastii Ming*, Warszawa 1988.

Kościoły i klasztory Lwowa z okresu przedrozbiorowego, cz. 20 (2), oprac. A. Betlej, M. Biernat, M. Kurzej, J.K. Ostrowski, Kraków 2012.

Kramarz H., *Jezuici we Lwowie na przestrzeni wieków (zarys faktografii i perspektywy badawcze)*, [w:] *Jezuici a kultura Polska*, Kraków 1993.

- Kumor B., *Powrót jezuitów do Galicji*, „Folia Historica Cracoviensia” 1994, vol. 2.
- Leń K., *Jezuickie kolegium św. Jana w Jarosławiu 1573–1773*, Kraków 2000.
- Łuszczak G., *Nauczyciele i wychowawcy szkół jezuickich we Lwowie 1608–1773*, Kraków 2010.
- Materyały do dziejów Akademii Połockiej i szkół od niej zależnych*, zebrał L.G., Kraków 1905.
- Obirek S., *Jesuits in Poland and Eastern Europe*, [w:] *Cambridge Companion to the Jesuits*, red. T. Worcester, Cambridge 2008.
- Obirek S., *Jezuici w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1564–1668: działalność religijna, społeczno-kulturalna i polityczna*, Kraków 1996.
- Stolarczyk M., *Udział duchowieństwa rzymskokatolickiego w galicyjskiej Wiośnie Ludów. Próba charakterystyki*, [w:] *Rok 1848. Wiosna Ludów w Galicji. Zbiór studiów*, red. W. Wic, Kraków 1999.
- Sygański J., *Święty Stanisław Kostka*, Lwów 1906.
- Załęski S., *Jezuici w Polsce*, t. 1–5, Kraków 1900–1906.
- Załęski S., *Jezuici w Polsce, w skróceniu 5 tomów w jednym, z dwoma mapami*, Kraków 1908.
- Załęski S., *Kolegium jezuickie w Stanisławowie. Szkic historyczny*, Nowy Sącz 1896.
- Załęski S., *Kościół oo. Jezuitów we Lwowie pod wezwaniem św. Apostołów Piotra i Pawła*, Lwów 1879.
- Załęski S., *OO. Jezuici we Lwowie*, Lwów 1880.
- Инглот М., *Общество Иисуса в Российской Империи (1772–1820 гг.), его роль в повсеместном восстановлении Ордена во всем мире*, Москва 2004.

Magdalena Ujma

LEGACY OF THE JESUITS IN THE RESOURCES OF THE CENTRAL STATE HISTORICAL ARCHIVES IN LVIV

IN the resources of the Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv, sources about the Jesuits concerns various parts of Galicia, and, in some cases, lands beyond its borders. Most archival units containing documents from the period of kasat are not widely known, and some of them are probably not used at all. The documents archived here may be of interest to art historians, as well as historians of material culture or medical historians. Part of them may prove useful also in research on pre- and fortune-possession of Jesuits in the Austrian Partition and outside its borders. The wide chronological range and the abundance of this material lead to the conclusion that it well reflects the subsequent stages in Jesuit history after the dissolution of the order in 1773. Many documents relate to just this and the period before and after the restoration of the Order in 1814. His delegalization in 1848 and the way of the Jesuits to abolition in 1853 are well documented. Preserved inventories don't have to be fully reliable, of course. They may also not reflect the actual possession of the order in the period before the dissolution. The important thing is, that they allow at least a partial reconstruction of the equipment of churches, colleges, pharmacies or convents. These documents also contain lists of monks and a discussion on providing them with means of subsistence. Thanks to them, we also get a spatial picture of the development of post-Jesuit plots, gradually merging into the urban organism modernized in the 19th century.

Keywords: Jesuits, Lviv, cancel, monasteries.